

ARAP EDEBİYATINDA 'MAKÂME' VE EL-HARÎRÎ¹ NİN OSMANLI MEDRESELERİNDE YÜKSEK ARAPÇA ÖĞRETİMİ ÇERÇEVESİNDE OKUTULAN 'EL-MAKÂMÂT' I

Yard.Doç. Dr. Sıtkı GÜLLE*

H. IV (M. X). asırda Arap Edebiyatı tarih, lugat, gramer, bibliyografya ve dînî ilimlerdeki gelişmelerle sağladığı zengin malzemeyi okuyucularına değişik tarzda sunmak gibi bir görevle karşı karşıyaydı. Geniş anlamıyla edep türünün bu fonksiyonunu İbn Kuteybe, el-Câhiz ve el-Muberrred gibi edip ve âlimler başarıyla gerçekleştirdiler. Bunların ortaya koyduğu eserlerde o güne

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹D) Adı el-Kâsim, künyesi Ebû Muhammed'dir. Kaynaklarda görülen en meşhûr nisbesi "el-Harîrî"dir. el-Harîrî, ipekçi, ipekle uğraşan kimse anlamındadır. Eldeki verilere göre bu nisbesini niçin aldığını kesin şekilde tesbit mümkün değildir. En eski kaynaklardan el-Ensâb'ta:-". . Muhtemelen atalarından biri ipek üretiyor yahut ipek satıyordu. . " ifâdesi yer alır. Burada onun ismi olarak İrşâd' da yazılan: İbnu'l-Harîrî=ipekçinin oğlu ibâresi de hatırlatılmalıdır. Eğer bu doğru ise "el-Harîrî" nisbesi kendisinden değil babasından kaynaklanan bir nisbedir ki bizim kanâatimiz de bu merkezdedir.

Kaynaklarda onun el-Harîrî nisbesi dışında ayrıca iki nisbe ile daha anıldığını görüyoruz. Bunlar, vilâyetine nisbetle takılan el-Basrî ve ikâmet ettiği mahalleye nisbetle verilen el-Haramî nisbeleridir. Burada, Kehhâle'nin onun fikhî mezhebini aksettirmek için eklediği eş-şâfiî nisbesine de işâret etmeliyiz. Onun el-İmam, Fahrud-devle, Cemalüddin, Sahibü'l-makâmât şeklinde lakapları da vardır. Buna göre künyesi, zincirleme ismi, lakabı ve nisbeleriyle tam adını şöyle yazabiliriz :

"Ebû Muhammed el-Kâsim b. Ali b. Muhammed b. Usman el-İmam Cemalüddin Fahruddevle Sâhibu'i-makâmât İbnu'l-Harîrî el-Haramî el-Basrî eş-şâfiî."

el-Harîrî 446 (1054) dolaylarında Basra'nın yakın köylerinden Meşan'da doğmuş, burada yetişmiştir. Arap olan âilesi hakkında hemen hemen hiçbir bilgiye sahip değiliz. Ancak onun Durre' sinde:-". . Babam bana inşâd etti, kendisine de falancanın inşâd ettiğini söyledi. . " ifâdesini kullanmasından hareketle babası Ali'nin de edebiyatla ilgilenmiş olabileceğini söylememiz mümkündür. el-Harîrî daha sonra Basra'ya geçerek Benu Haram mahallesine yerleşmiştir. Kendisinin el-Makâmetu'l-Harâmîye Makâmesindeki tasvîrine göre bu mahalle oldukça gelişmiş, dünyaya meyledenlerle ma'nevîyât yoluna yönelmiş dindar zenginlerin içiçe yaşadıkları, bağları, akar suları, bu sularla beslenen havuzları, gösterişli evleri ve mümtâz mescidiyle Basra'nın enfes bir köşesidir. el-Harîrî böyle bir çevrede oturacak kadar zengindir. Meşan'dan buraya taşındığı dikkate alınırsa onun zenginliğinin âilesinden kaynaklandığı tahmini yürütülebilir. Nitekim İbn Hallikân ile İbnu'l-Verdî el-Harîrî'nin Meşan'da 18 bin hurma ağacı bulunduğunu ve büyük zenginlerden sayıldığını kaydederler.

kadar toplanan malzeme günün okuyucusuna onları sıkmadan kendi Arap ve İslâm kültürlerini sunma istikâmetindeydi. Aynı asırda 'Makâme' ile de bir edebî tür olarak karşılaştığımızı belirtelim. İlk misâllerine halifelerin huzurunda yapılan tenkit içerikli öğütler şeklinde rastlanılan ve İbn Dureyd, Bedü'zezzaman el-Hemezânî gibi ediplerin elinde edebî hüviyetini kazanan bu türde el-Harîrî'nin makale konusu yaptığımız "el-Makâmât" adlı eseri bir sembol olmuştur. Arzettiği edebî ehemmiyet dolayısıyla daha müellifinin sağlığında istinsâh edilmeğe başlanılan, hemen hemen her asırda şerh, tahşiye, ta'lîka ve tercümelere konu olan bu eserin erken sayılabilecek tarihlerde neşri de gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde de ilgili çevreleri etkileyen bu eser, XVII. asırdan itibaren dilimize çevrilmeğe başlanılmış, yüksek Arapça öğretimi çerçevesinde okutulmuş ve böylece Osmanlı medreselerinde uygulanan resmî ders programlarında yer almıştır².

Bu eserin genel özelliklerini ve içeriğini ele almadan önce ona zemin oluşturan Makâme'nin lugat ve ıstılâhî anlamıyla tanımını üzerinde yapılan tartışmalara değinmek yararlı olacaktır.

I) 'Makâme''nin Lugat Anlamı

Kıyâm masdarından türetilmiş olan 'Makâme' lafzı lugatta ayakta durulan yer³, meclis, bir grup⁴ halk anlamlarına gelir. Masdar olarak ayakta durmak anlamını ifade eden "makâm" lafzına kapalı "te" ilâvesiyle elde edilmiş olan 'Makâme' sözcüğünün meclis ve mekân anlamlarında kullanılması bilâhère ma'nasının genişletilmesinin bir sonucudur⁵.

Çok eski edebî metinlerde de rastlanılan söz konusu kelimeyi, câhiliye devri şâirlerinden Zuheyir b. Ebî Sulmâ, bir şiirinde, kelimenin çoğul şekli "makâmât"a şöyle yer vermektedir⁶:

و فيهم مقامات حسان وجوهها
و أندية ينتابها القول والفعل

²Atay (Prof. Hüseyin), Osmanlı'larda Yüksek Din Eğitimi, 80, Dergah Yayınları, 1983.

³el-Kamus, Asım Efendi, Kamus tercümesi (Okyanus, III, 545), I-III, İstanbul, 1305/1887.

⁴Lisân, XII, 448.

⁵Tarih Ah. (Ahmet ez-Zeyyât, Târihu'l-Edebi'l-Arabî, Dâru's-sekâfe, Beyrut, tsz.) , s. 398.

⁶şuarâunâ (Dr. Hanna Nasr el-Hitta, şuarâunâ, şerhu Dîvân-i Zuhayr b. Ebî Sulmâ, Dâru'l- kutubi'l-Arabiye, Beyrut, birinci baskı, 1412/1992, s. 106.

<ve fihim makâmâtun hisânun vucûhuha /ve endiyetun
yentâbuha'l-kavlu ve'l-fi'lu >

- "Aralarında fazilet sâhibi güzel yüzlü (yakışıklı) zatlar ve içinde hem sözün hem de eylemin gerçekleştiği meclisler vardır."

Zuheyr 'in dîvân'mı şerheden eski âlimlerden eş-Şentemerî ,(476/1038) şiirde geçen "makâmât" lafzını: "Bir mecliste ayağa kalkarak oradakileri hayra teşvik eden ve insanların arasını bulmaya çalışan kişilerin yer aldığı meclisler" diye açıklamıştır. Bu türün en büyük sanatkârlarından olan Bedîü'z-zemân el-Hemezânî de sözkonusu şiiri bilvesile zikrederek aynı anlamda kullandığı gibi, büyük âlim Muhammed Abduh (1323/1905) da kelimeyi bu doğrultuda açıklamıştır⁷.

Câhiliye devrinin meşhûr şâirlerinden Lebîd de bahis mevzûu kelimeyi Dîvân'mda:

أبكي أبا الحزاز يوم القيامة

- "Toplantı ('Makâme') günü Ebu'l-Hazzâz'a⁸ ağlarım" anlamındaki beytinde meclis ma'nasında kullandığı gibi⁹; "Boyunları uzun ve kalın meclis yârenleri ('Makâme') hükümdârın kapısında bekleyen cinleri andırıyorlardı." diye tercüme edebileceğimiz:

و مقامة غلب الرهاب كأنهم

جن لدى باب الحصير قيام

beytinde de aynı sözcüğü meclis sâkinleri, meclis hemdemleri anlamında kullanmıştır¹⁰.

Câhiliye devri şâirlerinden et-Tufeyl el-Ganevî de, el-Câhiz (255/969)'in K. el-Hayavan'ında şâhid olarak gösterilen¹¹ bir beytinde 'Makâme' lafzını şöyle kullanır:

⁷Makâmât B. (Bedîü'z-zemân, Ebu'l-Fazl el-Hemezânî, Makamat (şerhu Muhammed Abduh), Beyrut, 1889, s. 44.

⁸Lebîd'in kardeşinin künyesidir; Dîvân L. (şerh T.), s.198.

⁹Dîvân L. (şerh T.), (Divan L. Divanu-Lebîd, (şerhu Tûsî), nşr. Yusuf Zıyâuddîn el-Hâlidî el-Makdîsî, Viyana, 1297/1880.

----- b)Dr.İhsan Abbas, Kuveyt,1992. (şerh T.),s.166.

¹⁰a. g. e. s. 290.

¹¹IV, 348.

عوازب لم تسمع نبوح مقامة
و لم تر ناراً تم حول مجرم

- "Ne yerleşim birimlerindeki köpek seslerini duyan ne de tam bir yıl bir ateş görmeyen ve karşı cinsle çiftleşmemiş genç develer."

Öyle anlaşılıyor ki şâir burada 'Makâme' lafzını kök harfleri aynı olan ve ikâme lafzından müştak kılınan dâimî ikâmetgâh anlamındaki "mukâm" manasında kullanmıştır. "Mukâm" lafzının bu anlamda kullanıldığına şâir Lebîd'in muallaka'sının ilk beytinde de rastlamaktayız.

عفت الديار محلها فمقامها بمنى

-(Necid bölgesinde) Minâ'nın geçici ve sürekli ikâmetgâhları harap olmuş"¹².

'Makâme' sözcüğü daha somaki devirlerde de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Abbâsî devri şâirlerinden Ebû Temmâm (190/806) kelimeyi bir şiirinde meclis anlamında şöyle kullanmaktadır¹³ :

وفي كل معترك و كل مقامة
يأخذن منه ذمة و عهدا

- "Her savaş alanı ve her mecliste kendisinden zimmet ve ahitler alıyorlar."

II) 'Makâme''nin İstılâh Anlamı

İleride Arap Edebiyatının en önde gelen edebî türlerinden biri niteliğini kazanacak olan 'Makâme' nin efrâdım câmi ağyârını mâni bir tanımının yapıldığını söylemek oldukça zordur. Çünkü bu kelimeyi lugat ma'nasını aşarak ıstılâhî bir anlamda kullandığı intubâmı veren ilk yazar İbn Kuteybe (276/889)'nin, Uyûnu'l-ahbâr adlı eserinin "Makâmâtü'z-zuhhâd inde'l-hulefâ ve'l-mulûk"¹⁴ başlığı altındaki bölümünde aktardığı konuşmalar dikkate alınrsa, onun Makâm'eyi: "Yetkili şahıslar huzurunda tenkit içerikli öğütlerde

¹²Dîvân L. (şerh) s. 297; Tarih BM., 734-738.

¹³Dîvân E. (Divan E., Divanu Ebî Temmam, nşr, Muhammed Abduh, Kahire, tsz. I, 426.

¹⁴Uyûn (İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, a) Edebu'l-kâtib, Beyrut, 1405/1985.

-----b) eş-şi r ve's-şu arâ, Darü Sadir, (1902 Leiden baskısından).

-----c) Uyûnu'l-ahbâr, I-IV, Kahire, 1343-1348/1925-1930), II, 333-343.

bulunmak" anlamında kullandığı neticesine varılabilir. Yine edebiyât târihinin kendisine çok şeyler borçlu olduğu **İbn Abd Rabbîhi** (328/939)'nin ünlü eseri **el-Ikdu'l-Ferîd**¹⁵in: "Makâmâtul-ubbâd inde'l-hulefâ" bölümünde naklettiği konuşmalar onun da 'Makâme'yi işâret edilen anlamda değerlendirdiğini gösterir. Biz araştırmalarımızda 'Makâme'nin somut bir tanımına rastlayamadık. **Tâşköprülü-zâde** (968/1561) değerli eseri **Miftâhu's-seâde**¹⁶de İnşâ bahsinde el-Harîrî'nin "el-Makâmât"mdan söz ederken bunun "el-Muhâzarât" meyânında sayılabileceğine dikkat çeker. Nitekim Arapça ilimler ve ıstılâhlar hakkında kaleme alınmış olan eş-Şâmil¹⁷ adlı eserin müellifleri de bu kelimenin Abbâsîler devrinde "muhâzara" anlamında kullanıldığını belirtirler.

Dr. Şevki Zayf kelimenin ıstılâhî ma'nasına dâir şunları söylemektedir: ".Edipler arasında 'Makâme' kelimesine ıstılâhî anlamını veren ilk şahsiyet Bedü'z-zemân el-Hemezânî'dir. Çünkü o bu kelimeyle bilinen 'Makâme'lerini vurgulamıştır. Onun 'Makâme'lerinin tümü ise halk arasında yapılan konuşmaları tasvîr etmektedir. Şu halde el-Hemezânî'ye göre 'Makâme' kelimesi hadîs (söz, konuşma) kelimesiyle yaklaşık olarak aynı anlamdadır.¹⁸"

Dr. Şevki Zayf'ın 'Makâme' nin söz sanatı anlamına geldiği yargısına vardığı görülmektedir. Bu yargıya, el-Hemezânî'nin eserindeki üslûp ve içerikten hareketle varmıştır. "Hareketle varmıştır" diyoruz çünkü el-Hemezânî eserinde 'Makâme' için herhangi bir tanım yapmamıştır. Hatta o Makâmât'ında bu kelimeyi ilk olarak beşinci 'Makâme'sinde kullanır¹⁹. Ahmed Hasan ez-Zeyyât da 'Makâme'yi: "Vaaz veya hoş bir konuyu içeren ve gösterişli bir üslûpla oluşturulan kısa hikâyeler" diye tanımlar²⁰.

¹⁵el - Ikd, III, 158-165.

¹⁶Miftâh (Taşköprülü-zâde, Taşköprülü-zade, Isamu'd-din Ebu'l-hayr, a) Mevzu'âtul-'ulûm (trc.Kemaleddin Muhammed Efendi), İstanbul, 1313/1895. ;

----- b) Miftâhu's-saâde, I-II, Haydarabad, trsz;

----- c) eş-şekâ'iku'n-Nu 'mâniye fi'ulemâ i'd-Devleti'l-Osmaniye, nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul, 1985.), s. 179.

¹⁷eş - şâmil (eş-şâmil, Mu cem fi ulûmi'l-luğati'l- Arabiye ve mustalahâtihâ , Muhammed Saîd

İşbir, Bilal Cuneydî, Dâru'l-avde, Beyrut, ikinci baskı, 1985) , s. 889

¹⁸el-Makâme (Dr. şevki Zayf, el-Makâme, Dâru'l-Meârif, Mısır, tsz) , 8.

¹⁹Makamat B.,s. 25.

²⁰Tarih Ah.,s. 398.

Mahmud el-Mercûnî, el-Harîrî'nin "el-Makâmât"ını nitelerken: "Bunlar, Fransız hikâye türü romancılığının ilk ilhâm kaynağını oluşturan çağın edebî tenkitleridir"²¹ der.

Brockelmann'ın Görüşüne Katılmıyoruz.

Brockelmann İslâm Ansiklopedisinde yazdığı 'Makâme' adlı makâlesinde buna: ". . Nihâyet bir zamanlar sarayın imtiyâzı olan edîbin, edebî kültürünün halk arasında yayıldığı nisbette seçkin ve i'tinâlı bir dil ile ifâde edilmesi icâbeden bir dilenci hitâbesi m'anasma gelmeğe başlar. . Dilenci hitâbeleri asıl edebî nevin esâsını teşkil etmiş görünmektedir"²², diyerek açıklık getirir. Buna göre Carl Brockelmann 'Makâme'yi terim olarak: "Bir dilenci hitâbesi" diye tanımlamıştır.

Görüldüğü gibi 'Makâme'nin ıstılâhî tanımında bir ittrât yoktur. 'Makâme'yi mutlak biçimde dilencilik hikâyeleri şeklinde nitелеmek isâbetli görülemeyeceği gibi; dört başı ma'mûr bir kıssa veya hikâye diye tanımlamak da mümkün değildir. Zirâ ne bu türün mücidi el-Hemezânî ne de bunu zirvesine çıkarıp taçlandıran el-Harîrî 'Makâme'leriyle kaydedilen bu mazmunları amaçlamışlardır. Kaldı ki el-Harîrî'nin kahramanı Ebû Zeyd kimi zaman bilgisiyile, kimi zaman alimteriyle para kazanırken kimi zaman sofrâ sâhibi bir cömert kimi zaman da hasbî bir öğütçü hüviyetinde karşımıza çıkar.²³

Biz yaptığımız araştırma ve incelemelerimizin muhassalası olarak ve konunun târihî gelişimini de dikkate alarak 'Makâme'nin, Abbâsîler devrinde "Yetkili şahıslara tenkit içerikli öğütlerde bulunmak" anlamında kullanıldığını; Bedî'z-zeman el-Hemezânî ve halefi el-Harîrî'nin üslûplarıyla da: "Yazarının eğitim ve dil öğretimini hedeflediği ve ağırlıklı olarak döneminin sosyal kokuşmuşluğuna doğrudan ya da dolaylı olarak değindiği, âyet, hadîs ve darbimesellerle desteklediği müsecca' nesir ve şiirden oluşan bir edebî tür " şeklinde tanımlanabileceğini düşünüyoruz.

²¹Mecelle M. (Mecelle M., Mecelletu Mecmai 'l-Arabî, şam, Vol, II, XIII, 1-12 /1922-1923)., IV, 156.

²²C. Brockelmann, (Brockelmann, (C.), -GAL-Geschichte der Arabischen Literatur, I-IIILeiden, 1943-1949.

-----GAL , Suppl. , Geschichte der Arabischen Literatur, Supple mentband, I- III, Leiden, 1937-1939 (Trc. Dr. Abdulhalim en-Neccâr, Kahire, 1959.),Makâme, (İA, VII, 198).

²³Bkz, 6, 12, 16,19 ve31.'Makâme'ler.

III) 'Makâme'nin Ortaya Çıkışı

Bugün elimizde şiir ve nesir sahasındaki ilk nümûneleri câhiliye devrine kadar uzanan Arap edebiyâtı, ilk İslâm, Emevîler ve Abbâsîler devrinde yine aynı konularda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Bu iki tür, İslâm devrinde gelişmeleri için müsâit şartlar bulmuş; fetihler şiir ile hitâbet, kıssa ve vaaz adı altında türlere ayrılan nesire gelişmeleri için elverişli ortamı hazırlamıştır.

İlk dört halife (Hülefâ-i Râşidîn) dönemi, dînî vecdin hemen hemen tüm müntesiplerinde hâkim olduğu bir atmosferde geçtikten sonra zamanla bu hassâsiyet sükûnet bulmuş, İslâm fetihlerinin sağladığı zenginlik, benliklere dünyadan daha fazla kâm alma sevdâsı aşılmuştur. Emevî'ler döneminde zengin tabakalarda yer yer câhiliye devri geleneklerine dönüş başlamıştı; şiir bir taraftan bu geleneklere açılmaya yönelmiş, diğer taraftan da kabîleler arası rekâbeti terennüme koyulmuştu. Bu bakımdan söz konusu bu devrede şiirlerini temsil ettikleri grupların hizmetine sunan et-Tırrımmah b. Hakîm (100/718) ve Ubeydullah b. Kays er-Rukayyât (75/694) gibi şâirlerin yanında sırfi kabîle mücâdeleleri dolayısıyla birbirlerini hicveden el-Ahtal (95/713), el-Ferazdak (114/732) ve Cerîr (115/733) gibi şâirler görülür. Bunlara fetihlerin sağladığı imkânlarla gelişen toplumun aşk ve benzeri duygularını ifâde eden Cemîl Buseyne (82/701) ile Umer b. Ebi Rabîa (93/711) gibi şâirler de eklenebilir.

Şiir böyle geniş bir vâdide ilerlerken nesir de inkişâfı için gerekli şartları bulmuş; bilhâssa hutbe, Irak eyâletinde Basra, Küfe gibi farklı unsurlardan müteşekkil şehirlerde devletin emirlerini halka duyuran bir siyâsî ve edebî tür olmuştur. Hutbenin yanısıra "Risâle" ve "Tevkiât" adlarında ortaya çıkan ve içinde devrinin sanatkârâne nesrinin yer aldığı türler de gelişmesine zemin oluşturacak ortamı yakalamıştır. Özellikle bu iki tür (Risâle ve Tevkiât) Abbâsî'ler devrinde ortaya çıkacak nesrin belli-başlı çeşitleridir. Esâsen hutbe ile birlikte bu türler, Kur'ân üslûbundan büyük çapta etkilenmiş ve Emevî'ler devrinde şekillerini kazanmağa başlamışken, bu devirde ıstılâhî anlamının aksettirdiği muhtevâsıyla ilk kez karşılaşılabilecek olan 'Makâme' nevine temel oluşturacak konuma gelmiştir.

Konuya biraz daha yakından bakıldığında Emevî'ler devrinin sonlarında yaşamış olan Abdulhamid b. Yahya el-Kâtib (133/750) karşımıza sanatkârâne nesrin ilk mümessili olarak çıkar. Resmî mektûp diyebileceğimiz "Risâle"yi ilk İslâm devrindeki vecîz şeklinden hareketle geliştiren bu zâttır. Onun geliştirdiği bu tür, başta Kelîle ve Dimne olmak üzere Pehlevî dilinden yaptığı tercümelerle Arapça nesre derin enginlik kazandıran İbnu'l-Mukaffa tarafından daha ileri götürüldü. O, "sehl-i mümteni" diye nitelendirilen üslûbuyla edebî ve ilmî üslûbu mezcetmiş, özellikle edeb sahasında yazmış olduğu "K. el-Edebi'l-Kebîr" ve "K. el-Edebi's-Sağîr" gibi eserlerinde müseccâ bir nesir kullanmış, İran ve

Hind edebiyatlarından aktardığı malzemelerle Arap dil ve fikir hayatına büyük katkılarda bulunmuştur.

Abbâsî'ler devrinde (133-656/750-1258) daha önceki devirlere göre edebiyâta büyük bir canlanma ve gelişme kaydedilmiştir. Bu gelişmenin en önemli faktörlerinden biri de İslâm Devleti'nin fetihlerle genişlemesi ve bunun sonucunda farklı kültürlerle temâsıdır. Bu temâsalar neticesinde, Arapça yazmakla birlikte kendi millî özelliklerini de koruyan edip ve şâirlerin de katkılarıyla değişik formlar ve üslûplar içeren yeni, zengin bir İslâm edebiyâtı oluşmuştur.

Emevî'ler devrinde Abdulhamîd'in başlattığı ve Abbâsî'ler dönemi başlangıcında İbnü'l-Mukaffa'nın geliştirdiği edebî nesir zamanla el-Câhiz (254/868), İbn Kuteybe (270/884) ve el-Muberrid (285/898)'in gayretleriyle daha da ilerleme imkânı yakalamıştır. Esâsında bu son müellifler devirlerinde hâkim olan edeb telekkisînin belli-başlı mümessilleridir. Kültürlü addedilebilmek için gerekli dînî, edebî ve islâmî bilgilerin mecmuası diyebileceğimiz edeb (edebiyat) bu sırada Arapça nesrin geliştiği en mühim alan olmuştur. H. III. asrın başlarına gelindiğinde târîh, hadîs, fıkıh ve kelâm sahasında te'lif edilmiş olan eserler büyük bir yekûn tutmuştu. fiimdi edipler bu malzemeyi halka daha farklı bir şekilde sunmak durumundaydılar. Bu da onların edeb telekkîlerine göre farklılık arz etmekteydi.

Bunlardan el-Câhiz, fitrî isti'dâdı ve dur-durak bilmeyen çalışmaları sâyesinde edindiği engin kültürü ile Arap nesrine hem mükemmel şekli vermiş hem de bu dile ölmez eserler kazandırmıştır. O, yaşadığı devirde hayli gelişmiş bulunan edebiyât, kelâm, târîh ve filoloji gibi birbirinden farklı bilgi dallarıyla ilgilenmişti. el-Câhiz bütün bu konularda derinlemesine tetkikler yapmış bir ilim adamı olmaktan ziyâde birikmiş bilgileri okuyucularına, onları sıkmadan aktarmak duyarlılığı taşıyordu. Burada özellikle hatırlatılması gereken K. el-Beyân ve't-tebyîn'i edebî bilgilerin yanı sıra fıkıh, hadîs, kelâm ve tasavvuf sahasında ihtivâ ettiği zengin malzeme ile de dikkati çeker. Eser, içinde yer alan konuların tertibinde göze çarpan dağınıklığa rağmen bir edebî bilgiler ansiklopedisi hüviyeti arzeder. el-Câhiz bu konu dağınıklığını yine bir ansiklopedik eser olan K. el-Hayavan'da ortadan kaldırmış durumdadır. Burada bedevî çöl Arabının tanıdığı hayvanlar alfabetik bir tertip içerisinde esere hareket noktası olmuştur. Bu yönü ile K. el-Hayavan bir hayvanlar ansiklopedisi hüviyeti taşırsa da onlarla ilgili olarak verilen şiirler, bilgiler ve atasözleri eserin H. III. asır başlarındaki bütün kültürü aksettirdiği görülür. Ana hatlarıyla belirtmek gerekirse kitapta zooloji ve botanik gibi tabîi bilimlere dâir geniş bilgilerin yer aldığı vesileler icâd edilerek kelâmî meselelere el atıldığı, bu arada muhtelif milletlerin umûmî ve beşerî coğrafyaları hakkında bilgilerin de verildiği dikkati çeker. Bütün bu farklı bilgiler ilmî bir üslûp içinde değıl de

birbirlerine nâdir hikâyeler ve kıssalarla bağlanmış edebî bir havada sunulmuştur.

Nesir sâhasının el-Câhiz'den sonra karşımıza çıkan diğer bir etkili ismi İbn Kuteybe (276/889)'nin bize intikâl eden eserleri, onun dil, edeb, şiir, hadîs, fıkıh, târîh ve dînî mezhepler gibi döneminin bütün bilgi dallarıyla uğraştığını göstermektedir. Mevzûmuzla pek yakından ilgili bulunan "Uyûnu'l-ahbâr"ı devrinde yaygın olan farklı bir edep telekkîsini yansıtmaktadır. O bu eserinde saltanat ve idâre (c. I. 1-98), harp (c. I, 107-221), şahsiyet (c. I, 223-233), karakterler (c. II. 1-109), ilim ve edebiyât (c. II, s. 117-258), zühd (c. II, 261-327), halifelerin nazarında zâhitler (c. II, 333-343), mevzeler (c. II, 344-358), kardeşlik (c. III. 1-114), ihtiyâçlar (c. III, 119-191), yemekler (c. m, 197-304) ve hanımlar (c. IV, 1-304) konusunda bilgiler verirken bunları, insanı üstün muâşeret seviyesine çıkaracak ve ona olgunluğu sağlayacak bilgiler kabûl etmiştir. Söz konusu eserde bitkilerle ilgili zaman zaman karşılaştığımız bilgiler, devrindeki edep telekkîsinin geniş muhtevâsını göstermektedir. Hiç kuşkusuz İbn Kuteybe'nin bizim için çok önemli bir diğer eseri de "Edebu'l-kâtib" idir²⁴. Eserin isminin de yansıttığı gibi yazar, serdettiği bilgilerle kalem erbâbının yazacakları yazılarda gözetecekleri temel ilkelere dikkat çeker, konuyu işlerken âyet, hadîs ve eski şiirden büyük ölçüde belgeler sunar. Bütün gâyesi devrinde ehemmiyetli bir meslek sayılan kâtiplik konusunda edinilmesi gereken lisânî ve edebî bilgileri vermektir. Onun bu eseri, edep sahasının el-Câhiz'in K. el-Beyân'ı, el-Müberred'in el-Kâmil'i ve el-Kâlf'nin en-Nevâdir'i ile birlikte edebî dört büyük eserinden biri sayılır.

Dil alanındaki çalışmaları ile hem devrine hem de daha somaki devrelere damgasını basan bir diğer dil otoritesi de el-Müberred (285/898)'dir. Hocalarının ölümünden sonra Basra dil mektebinin en salâhiyetli âlimi kabûledilen el-Müberred, çoğu dil ve edebiyâta dâir kırkın üzerinde eser kaleme almıştır. Günümüze kadar intikâl etmiş en önemli eseri hiç şüphesiz edebî ansiklopedik eserler arasında yer alan ve tarzının en mükemmel nümûnelerinden sayılan "el-Kâmil fi'l-luga" sıdır. O da bu eserinde selefi el-Câhiz ve İbn kuteybe gibi hadîsler, mevzeler, hutbeler, darbimeseller, çoğu eski şâirlere âit şiirler ve târihî rivâyetleri toplamış ve kaydettiği malzemeleri lugat, gramer ve târihî bilgiler bakımından son derecede önemli açıklamalarla değerlendiren zamanının dil ve edebiyât çalışmalarının terkiibini yapmıştır. Birikmiş olan bu zengin malzemeyi eserlerinde işleyen diğer edipler de vardı. Bunlar daha çok sosyal meseleleri ele alıyorlar, bunları ilgililere ulaştırırken tenkît süzgecinden geçirmeyi ihmâl etmiyorlar, bu arada dil eğitim ve öğretimini

²⁴Bu eser "Edebu'l-küttâb" ismiyle de rivâyet edilmiştir.

de beraberinde yürütüyorlardı. Bu grubun belli-başlı mümessilleri arasında Ebû Bekir el-Hârezmî ile Bedî ü'z-zemân el-Hemezânî ilk anda hatıra gelenlerdir.

H. IV(m.X). asra gelindiğinde aydın çevrelerde ilimden edebiyâta, siyâsetten kültüre kadar gelişmiş bir medeniyetin tüm unsurlarını içeren bir bilgi birikimi oluşmuş, bunun tabîî sonucu olarak çok yönlü âlim ve sanatkârlar yetişmişti. Böyle bir ortamda orijinal konular bulmaya özen gösteren ve sözkonusu edebî ve ilmî birikimi eserleriyle daha sonraki nesillere aktaran bir edip te Ebu Bekir el-Hârezmî'dir. Ünlü tarihçi Taberî'nin yeğeni olan Ebû Bekir Muhammed b. Abbas el-Hârezmî (383/993), risâle türünde devrinin en yetkili ve en ünlü mümessillerindendir. Günümüze kadar gelmiş ve basılmış bulunan "Resâil"²⁵ bu sahadaki üstünlüğünü göstermektedir Bu büyük sanatkâr hayatının son devrelerinde meşhûr el-Hemezânî ile talihsiz bir rekâbete sürüklenir²⁶.

Daha önce dikkat çektiğimiz çerçeve içinde 'Makâme' türünün ilk mücidi olarak karşımıza çıkan Ebû l-Fazl el-Hemezânî H.358 (M.968) yılında İran'ın Hemezân şehrinde doğdu. İşâret edildiği gibi o, bu sahadaki yerini mücidi olduğu ve edebiyâta kazandırdığı 'Makâme' türü ile almıştır. Bu türü edebiyâta sokan ilk edîbin el-Hemezânî olduğu hususunda araştırmacılar hemen hemen aynı görüştedirler. Hemen hemen diyoruz çünkü Ebû İshak el-Husrî farklı bir görüş ileri sürerek 'Makâme' türünü ilkönce İbn Dureyd (331/942)'in kullandığını ve el-Hemezânî'nin kendisinden etkilenerek 'Makâme'lerini yazdığını savunmaktadır. el-Fahûrî'nin tasvîp etmediği bu yaklaşıma Dr. fievki Zayfın mütemâyil olduğu anlaşılıyor²⁷.

'Makâme'yi bilinen anlamıyla Arap edebiyâtına ilk kazandıran el-Hemezânî kabûl edilse de onu geliştirip taçlandıran el-Harîrî'dir. Nitekim el-Harîrî eserinin dibâcesinde el-Hemezânî'yi taklît ettiğini söyleyip ona övgüler yağdırırken 43. 'Makâme'sinde kendi üstünlüğünü dile getirir. Daha sonraki gelişmeler onu haklı çıkarmış, bu vâdide deneme yapanlar el-Hemezânî'den ziyâde el-Harîrî'yi taklide çalışmışlardır. 'Makâme', özelliği nedeniyle sadece Arap ediplerini tesîri altına almakla kalmamış başta İran edebiyâtı olmak üzere diğer bir takım ulusların da ediplerini etkilemiştir. Hattâ İspanyolların mâcera hikâyelerinde geçen Picaroon adlı kahraman bazı noktalardan Bedîü'z-zemân'ın kahramanı el-İskenderî ile el-Harîrî'nin hikâye kahramanı Ebû Zeyd'i anımsatır²⁸.

²⁵Bulak, 1279/1862.

²⁶Bu tartışma için bkz. Doç. Dr.Er (Rahmi), Bedî ü'z-zeman el-Hemezânî ve 'Makâme'leri, s. 19-21.

²⁷el-Makâme,s. 16.

²⁸el-Makâme, s. 10.

1) Klâsik Eserlerde 'el-Makâmât'ın Yazımıyla İlgili Farklı Rivâyetler

A) Daha önce temâs ettiğimiz gibi 'Makâme' sanatım zirveye çıkarıp taçlandıran el-Harîrî'dir. Onun bu eserini nerede telif ettiği konusunda muhtelif rivâyetler vardır. Bu rivâyetlerin ayrıntıları ile yer aldığı en eski kaynak Yâkût el-Hamevî'nin İrşâd²⁹ ıdır. Burada verilen bilgileri dört maddede özetleyebiliriz:

A) el-Harîrî, Seruc'lu Ebû Zeyd'den etkilenecek bu eserinde kırk sekizinci sırada bulunan el-Harâmîye 'Makâme'sini kendiliğinden yazmış, diğer 'Makâme'lerini de buna dayandırmıştır³⁰.

Yâkût'un işaret ettiği Seruc'lu Ebû Zeyd, el-Harîrî'nin 'Makâme'lerindeki muhayyel kahramanıdır. Ama bazı rivâyetlere göre Ebû Zeyd aslında hakîkî bir şahıs olup, nahiv ve lugat âlimi Basra'lı el-Mutahher b. Sellâm³¹ın künyesidir. el-Harîrî 'Makâme'lerini bunun dilinden yazmıştır. Bu zât el-Harîrî'den okumuş olup ondan Mulhatu'l-i' râb 'ı rivâyet etmiş ve 540/1145'de Bağdad'da ölmüştür. Dr. fievki Zayfın da işaret ettiği gibi³² burada kısır bir döngü ile karşı karşıyayız. el-Harîrî, "el-Makâmât"ı Ebû Zeyd'den rivâyet ederken o da el-Harîrî'nin bazı eserlerini aktarmıştır. Yani bir taraftan o el-Harîrî'nin üstazı, bir başka yönden de el-Harîrî onun hocası konumundadır. el-Harîrî'nin "el-Makâmât"ındaki mukaddimesi ile birinci sıradaki es-San'âniye 'Makâme'si ve tertipte kırk sekizinci sırada yer alan el-Harâmîye 'Makâme'sinin iyi incelenmesi durumunda araştırmacıların³³ Ebû

²⁹ İrşâd(Yâkût el-Hamevî, şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bagdâdî,

a) Mu cemu'l-buldân, I-IV, Dâru Sâdir-Dâru Beyrut, Beyrut, 1376/1957.

----- b) İrşâdu'l- erîb ilâ ma rifeti'l-edîb (Mu cemu'l-udebâ Tabakâu'l-udebâ nşr. Ahmed Ferid Rifâî, I-XX, Kahire, 1355/1936), XVI-263. Nuzhe, II, 2, 3.

³⁰İrşâd, XVI, 272.

³¹Vefeyât (İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebû Bekr b. Hallikân İbn Bavel b. Abdullâh el-Bermekî el-Erbilî eş-şâfiî, Vefeyâtu'l-ayân, I-VI, Mısır, 1367/1948, IV, 64.

³²el- Makâme, s. 48, 49

³³Dâira (Dâira, Dâiratu'l-meârifî'l-İslâmîye, I-X, Arapçaya tercüme, Muhammed el-Fendi, Ahmed e••entenâvî, •brahim zeki Hur•id, Abdulhamid Yûnus, •nti•ârât-i cihân, Tahran, 1933. VII, 365;D.S.Margol•outh, •A (•A, •slam Ansiklopedisi, •slâm âlemi co•rafya, etno•rafya ve biyo•rafya lugat•. Bir heyet taraf•ndan tercüme, telif ve ne•redilmi•tir, XIII, •stanbul, 1940.) ,5/1, 238; el-Makâme, s. 49.

Zeyd'i muhayyel bir kahraman saymalarındaki isâbetli yargılarında kuşku duyulmaz. Kaldı ki otoritelerce³⁴, "el-Makâmât"ı şerhedenler arasında en mükemmel şârih kabûl edilen eş-ferîşi (619/1222) de Ebû Zeyd'in hakîkî bir kişi olduğunda şüphe taşımış olmalı ki şerhinde şöyle demektedir: ". . Ebû Zeyd-eğer doğruysa-daha önce geçtiği gibi- muşahhas bir kişidir. Ama bu doğru değilse lugat âlimleri "Ebû Zeyd", "Ebû Saîd", ve "es-Serûcî" sözcüklerinin ihtiyarlığın, yaşlılığın künyesi olduğunu hikâye etmişlerdir. . el-Harîrî'nin kahramanına bu ismi seçmesinin nedeni de Ebû Zeyd'in dehrin (sınırsız zamanın) künyesi olmasıdır. Çünkü el-Harîrî eserinde Ebû Zeyd'i ancak uzun bir zamanda yaşanabilecek mâceraları görmüş-geçirmiş bir kahraman tipinde karşımıza çıkarmaktadır. . "

B) el-Harîrî, el-Harâmîye 'Makâme' sini Vezir Enûşirvan b. Halid'e sunmuş, Vezir 'Makâme'yi beğenmiş ve ona aynı tarzda 'Makâme' ler ilâve etmesini buyurmuş. O da 'Makâme'lerini elliye tamamlamış³⁵.

C) el-Harîrî, el-Haramiye 'Makâme'sini inşâ ettikten sonra Bağdad'a gider ve bir gün dönemin tanınmış âlim ve ediplerinin hazır bulunduğu hükümdâr dîvân'ına çıkar; burada kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarla herkesi hayretlere düşürür. Olay Vezir Enûşirvan'ın kulağına gider, kendisini huzuruna da'vet ederek ona ikramlarda bulunur. Bir gün ikisi sohbet ederlerken Ebû Zeyd es-Serûcî'den söz açılır. Bunun üzerine el-Harîrî, el-Haramiye 'Makâme'sini irâd eder. Enûşirvan 'Makâme'yi beğenir ve ona aynı stilde 'Makâme'ler eklemesi gerektiğini söyler. el-Harîrî de:"Peki Basra'ya dönüp zihnimi toparlayınca yaparım"diye mükâbele bulunur ve kırk 'Makâme' yazarak tekrar Bağdad'a varır. 'Makâme'lerini adı geçen Vezire takdim eder. Vezirin takdirle karşıladığı 'Makâme'ler halk tarafından da büyük bir kabûl görür.

D) Müellifimizi çekmeyen bazıları eserin onun olmadığını iddiâ ederek: "Bu eser, el-Harîrî'nin konuk ettiği bir kişisindir, konuğu ölünce el-Harîrî eserini sahiplenmiştir"der. Bazıları da:". . Eser, Araplar tarafından soyulan mağripli kâfilelerin yükleri arasından çıkmış, el-Harîrî de onu satın almıştır. . " savını ileri sürmüşler ve:"Eğer gerçekten kendisinin ise bir başka 'Makâme' daha yazsın!" demişlerdir. Bunun üzerine el-Harîrî teklifi kabûl eder, eline kalem, kağıt alır bir köşeye çekilir, uğraşmasına rağmen bir şey yazamaz. Mahcup bir halde Basra'ya döner. Halk aleyhinde verip-veriştirir.

³⁴Ke•f (Katip Çelebi, Ke•fu'z-zunun, I-II, n•r. •erafeddin Yaltkaya, Rifat Bilge, •stanbul, 1941-1943.), II, 1790.

³⁵r•âd, XII, 264.

Hatta bir şâir ³⁶:"Bizim Rabîatu'l-feres'ten bir üstazımız var, akli yetmediği için sakalım yolar durur, Allah onu Meşan'da konuşturdu ama Irak'ta (bir diğer metinde Dîvân ortasında) dilsizlikle gemledi!" meâlindeki iki beyit ile hicveder.

E) Aradan fazla bir süre geçmeden el-Harîrî on 'Makâme' daha yazar ve bunları önceden telif ettiği kırk 'Makâme'ye ekledikten sonra eserini yanına alıp Bağdad'a gider. Böylece herkes fazîletini ve edebî kudretini ikrâr eder.

Bizim Vardığımız Sonuç

İncelediğimiz klâsik kaynakların hepsinde verilen bilgiler birbirinin kopyası gibi³⁷ olup yukarıda beş maddede özetlediğimiz bu bilgilerin dışında farklı bir başka bilgiye rastlanmaz. Bu maddelerde telhis edilen rivâyetler birbirlerini destekler nitelik taşımadıkları gibi yekdiğerini nakzeder bir hüviyet arzettiklerinden bunları birer hikâye kabul etmekten başka çâremiz yoktur. Çünkü müellifimizin mukaddime'deki sözleri ile ilk 'Makâme'si "es-San'âniye" de Ebû Zeyd'i tanıtan sözleri ve "el-Harâmiye" 'Makâme'sindeki rivâyet tarzı iyi incelendiğinde Ebû Zeyd'in hayâlî bir kahraman olduğu sonucuna kolayca varılabileceği gibi, onun, 'Makâme'lerini elli 'Makâme' olarak tasarlayıp sırasıyla yazdığı da rahatlıkla söylenebilir. Çünkü o, mukaddime'sinde yetkili bir zâtın işârı üzerine el-Hemezânî stilinde 'Makâme'ler inşâ etme mecbûriyetinde kaldığım. . bunun için elli 'Makâme' inşâ ettiğini. . bunları Ebû Zeyd es-Serûcî'nin ağzından imlâ edip rivâyetini el-Hâris b. Hemmâm el-Basrî'ye dayandırdığım söyler. Diğer taraftan el-Harîrî 'Makâme'lerinin birincisinde de râvisi el-Hâris'e kahramanı Ebû Zeyd'i: ". . Bu, gariplerin cerağı, ediplerin tâcı Seruc'lu Ebû Zeyd'dir. . "diye tanıtır ve bu tanıştırmadan sonra el-Hâris bir daha Ebû Zeyd'in peşini bırakmaz, izini kaybetse bile yollara düşerek onu bulur.

Yukarıda "ei-Makâmât"ın telifi ile ilgili rivâyetleri özetlediğimiz beş maddenin ilkinde ilk 'Makâme'nin düzenlemede 48. sırada yer alan el-Harâmiye 'Makâme'si olduğu aktarılmıştı. Oysa ilgili 'Makâme'yi yakından incelediğimizde orada râvimiz el-Hâris b. Hemmâm'm yaşadıklarını değil, Ebû Zeyd'in yaşadığı bir olayı el-Hâris'e anlattığı ve el-Hâris'in de onun anlattıklarını

³⁶Baz• kaynaklarda (•r•âd, XVI, 266) bu •airin •bn Cekina, baz•lar•nda (Vefeyât, IV, 65) ise •bn Efler oldu•u gösterilmi• •bn Cekinaya da "kîle" kipiyle i•âret edilmi•tir.

³⁷Mesela el-Bağdadî'nin Hizâne (III, 117, 118)'de kullandığı cümleler İbn Hallikân'ın Vefeyât (IV, 65, 66) 'ta yazdığı cümlelerle hemen hemen aynıdır, sadece paragraflarda takdîm ve tehire gidilmiştir.

aktardığını görüyoruz. Yani ikisi de birbirini iyi tanımaktadır. Birbirine o kadar âşinâdırlar ki Ebû Zeyd başından geçenleri anlatınca el-Hâris kendini tutamaz: "Ne düzenbaz herifsin!" der. fiimdi el-Haramîye 'Makâme'sini bu şartlar altında ilk yazılmış 'Makâme' olarak nasıl değerlendirebiliriz? Bütün bu bilgileri dikkate aldıktan sonra netice olarak şunları söyleyebiliriz:

a) 'Makâme'ler ilk başta elli 'Makâme' olarak tasarlanmış olup mevcût sırasıyla yazılmıştır³⁸.

b) el-Harâmîye ilk 'Makâme' degildir.

c) Ebû Zeyd ile el-Hâris hayâlî kişilerdir.

2) 'Makâme'lerdeki Kişiler

el-Harîrî'nin 'Makâme'lerinde baş rollerde iki şahıs vardır: 'Makâme' kahramanı muhayyel şahıs Ebû Zeyd es-Serûcî ile olayları aktaran ve yine hayâlî bir şahıs olan râvi el-Hâris b. Hemmâm'dır. Bu ikisi dışında zaman zaman Ebû Zeyd'in oğlu ile karısı ve figuran konumundaki isimsiz edip/veya kâdılarla karşılaşırız. eş-fierişi, müellifimizin el-Hâris ve Ebû Zeyd isimlerini tercih etmesini açıklarken özetle şunları söyler: ". . Çünkü bu isimler doğruyu en güzel biçimde yansıtan isimlerdir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Peygamberlerin isimlerini alınız, Allah'ın en sevdiği adlar Abdullah, Abdurrahman, en doğruları da Hâris ve Hemmâm'dır. İsimlerin en çirkinleri de Harb ve Mürre'dir."

Bu isimlerin, isimlerin en doğruları sayılmalarının sebebi şudur: Zirâ insan şöyle veya böyle nefsi için bir çalışma gayretinde bulunur, ihtiyaçlarını görmek için himmet gösterir. el-Harîrî, el-Hâris b. Hemmam ile kendini kasetmiştir, çünkü büyük bir faaliyet içindedir. Ebû Zeyd künyesini tercih etmesinin sebebi de -eğer belirli bir kişi değilse- fiudur: Ebû Zeyd dehrin (sınırsız zamanın) künyesidir. Çünkü onu, ancak uzun bir süreçte yaşanabilecek olayları yaşamakla nitelemektedir. . "

3) Üslûp , Konu ve Mesaj

el-Harîrî, "haddese=anlattı", "haka=hikâye etti", "revâ=rivâyette bulundu", "ahbere=haber verdi", "kâle=dedi" fiillerinden biriyle başladığı ve râvisi el-Hâris b. Hemmâm'a isnâd ettiği hikâyelerini giriş, gelişme ve sonuç

³⁸ İbn Cehûr, el-Harîrî'nin elimizdeki 'Makâme'lerini Dicle ve Fırat kıyılarında gezinerek imlâ ettiği iki yüz 'Makâme'si arasından seçtiğini söylemiştir (şerh ş. (eş-şerişi, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdu'l-mü min el-Kaysî eş-şerişi, I-II, Mısır, 1284/1867) I, 14).

bölümü diyebileceğimiz üç bölümlük bir yapıda oluşturur. Giriş bölümünde genellikle el-Hâris'in duygu ve gözlemleri, gelişme bölümünde Ebû Zeyd ile buluşması ve beraberlikleri sonuç bölümünde ise Ebû Zeyd'in kendisini terketmesi yer alır.

Müellifimiz 'Makâme'lerinde kahramanı Ebû Zeyd'i bir edip, genellikle işini bilir yardım isteyen bir hatip ve yerine göre de bir dilenci tipinde karşımıza çıkarmaktadır. Yakıştırdığı bu vasıflar sâyesinde onu diyâr diyâr dolaştırabilmekte, çekinmeden her yere sokabilmekte, kendisine istediğini söyletebilmektedir. Onu zaman zaman kâdiya sözünü dinleten ünlü bir vâiz, meşhûr bir fıkıh âlimi, kocakarı kılığına girip şâirleri çarpan bir dilenci, günlerce meyhaneden ayrılmayan bir ayyâş, karısıyla mahkemede dırlaşıp kâdılar aldatan bir düzenbâz rolünde görmekteyiz. O, bazan oğlunu köle diye yutturup satacak kadar bir üç kağıtçı, derviş kılığına girerek dervişleri soyacak boyutlarda insafsız bir hilekâr da olur. Ama gün gelir kazandıklarını arkadaşlarıyla paylaşan vefâlî cömert bir dost kimliğine bürünür³⁹.

Ona hiç ummadığımız bir yerde, herkese tepeden bakan, burunlarından kıl aldırmayanları huzurunda dîvân durduran, kendilerini Kafî dağında gören nicelerine önünde baş eğdiren, sermayesi kelimeler, malı da nâdide kumaşları andıran cümleler, nehirler gibi çağlayan, ruhları okşayan musiki nağmelerine sahip bir edebiyât dehası hüviyetinde rastlayabilirsiniz.

4) 'Makâme'lerin Çeşitleri

el-Harîrî rastgele kalem oynatmamıştır. Mukaddime'sinde vurguladığı gibi onun amacı tâlimdir, doğru yola rehberliktir. Bu bakımdan sosyal hayata farklı açılardan bakar, döneminin ayrıntılı fotoğrafını çeker. Özellikle idâri mekanizmalardaki kokuşmuşluğa, yüksek mevkilerin ehliyetsiz kişilerce işgâl edildiğine dikkatleri celbeder. Bazı 'Makâme'lerdeki olaylar ilk bakışta şerfat'a aykırı gibi görülebilirler. Ama yakından bakıldıklarında bunlardan da müsbet neticeler çıkarmak mümkündür. Sözgelimi 12. 'Makâme'de Ebû Zeyd şarabı överken onun tahripkâr neticelerini de tasvîr ederek kötülüğünü gözler önüne serer.

Her 'Makâme'de edebiyât ve ta'lim amaçlı bir/veya bir kaç mesaj bulunmakla birlikte biz bu 'Makâme'leri, ağırlıklarına göre dört grupta toplayabiliriz:

³⁹Ömekler için sırasıyla akınız: 21,32,13,12,40,34,33,18,,24,42. makameler.

- a) Dilencilik 'Makâme'leri,
- b) Vaaz ve zahitlik 'Makâme'leri,
- c) Edebî 'Makâme'ler,
- ç) Sosyal muhtevanın ağır bastığı 'Makâme'ler.

A) Dilencilik 'Makâme'leri Ve Dilencilerin Özellikleri

İçlerinde dilencilüğün ana konu olarak yer aldığı 'Makâme'ler 3, 7, 8,13, 14, 20, 25, 33, 35, 47 ve 48. 'Makâme'lerdir. Pek tabîî bu 'Makâme'lerde de edebiyât vardır, sosyal mesajlar vardır, îmâlar, tarızlar vardır. Ancak isteme olgusu çok bârizdir. Diğer bazı 'Makâme'lerde de isteme olayı görülür ama ikinci, üçüncü derecede yer alır. Dilencilik 'Makâme'lerinde dilencilerin topallamalarının, kalabalık mahallerde durumlarını yansıtan yazılı kağıt dağıtmalarının, kör numarası yapmalarının, zamana sitem etmelerinin kocakarı kılığına bürünmek dahil çeşitli tiplere girmelerinin, çırılçıplak denecek şekilde zehir gibi soğukta el açmalarının misâllerini görebilirsiniz. Yine bu 'Makâme'lerde dilencilerin kendilerini felçli göstermelerinin eski bir gelenek olduğunu, dilencilüğün temel ilkelerinin yüzüzlük, arsızlık, edepsizlik, yerine göre saldırganlığın oluşturduğuna şahit olabilirsiniz. Dilencilerin yaşlılarına son derece hürmetkar olduklarını da müşahede edebilirsiniz⁴⁰.

B) Vaaz Ve Züht 'Makâme'leri

Aralarında ana mevzû olarak vaaz ve zühtün temel alındığı 'Makâme'ler 1,11,12,21,31,41 ve 50. 'Makâme'lerdir. Bu 'Makâme'lerde öteki unsurlar da mecuttur, fakat vâizlik ve zâhitlik görüntüsü ağırlıktadır. Hemen hemen her yerde dînî duyguları istismar eden, fırsatları iyi değerlendiren üç kağıtçı, ama yetenekli ve çıkarıcı imâm ve vâizler ile şarlatan zâhitler yanında mazlumların hakkını savunan etkili din adamlarına, hasbî vâizlere rastlayabilir, gezgin ünlü vâizlerle de buluşabiliriz. Bunlar vaazlarını camide cemâatin ortasında ayakta durarak yapmakta ve vaazlarına şehrin valisi de gitmektedir. Bu 'Makâme'lerde hayatın sıkıntılılarına göğüs germek için ölümden korkulmaması gerektiğini öğütleyen bir öğütçüyü de dinleyebilirsiniz. Söz konusu 'Makâme'ler aynı zamanda bize halkın diğer yandan duâ istişâre ve istihâre'ye ehemmiyet verdiğini de göstermektedir⁴¹.

⁴⁰Örnekler için bakınız: 3,7,8,33,30,31. makameler

⁴¹örnekler için bakınız: 1, 11, 41, 21, 31, 21,16,12,31. makameler.

C) Edebî 'Makâme'ler

İşleniş ve üslûp bakımından dil v edebiyâtın hâkim olduğu bu 'Makâme'leri şu altı grupta toplayabiliriz:

- a) İçlerinde teşbih ve müseccâ ifâdelerin sıkça yer aldığı 'Makâme'ler (2, 5, 6, 17, 26, 28, 29, 40, 46, 47).
- b) Nâdir lugatlarla örülü 'Makâme'ler (19, 27),
- c) Bilmece nitelikli 'Makâme'ler (36, 42, 44),
- ç) Şiir söylemedeki mahareti sergileyen 'Makâme'ler (23),
- d) Nahvin konu edenildiği 'Makâme'ler (24),
- e) Bazı fikhî meselelerin lisânî ve edebî yönden işlendiği 'Makâme'ler (15, 32).

Bu 'Makâme'lerde kinâye yoluyla teşkîl edilen ifâdelerin, fıkıh dalında olduğu gibi edebiyâtta da önemli bir mevki işgâl ettiğine şiir intihâllerinin ediplerce büyük suç sayıldığına, edebiyâtla uğraşanların şarkılardaki nüansları sezecek bir hassâsiyete sahip bulduklarına muttali olabilirsiniz. el-Harîrî, geçmiş bazı ediplerin gözlerde büyütülmesine, mevcût edebî ortamın küçümsemesine karşı çıkar, o dönemlerde edebiyât çevrelerinin kendisine hayranlık duydukları anlaşılan Sehbân 'ın şöhretini içine sindiremez, ona kıyasla kendi üstünlüğünü vurgulamağa çalışır, meşhûr dilci el-Esmaî ile **Kümeyt** 'i nakilci diye nitelerken kendisini ibdâ sâhibi olarak gösterir, öncekilerin eserlerinde akıcılık bulamadığına dikkat çeker, girift ilmî meseleleri çözecek şahsiyetlerin azaldığından yakınırken kendisini o azlar arasında gösterir. Evet o, Ebû Zeyd'in hüviyetinde kendisini ucuza satmayan onurlu bir edip, başkalarını küçümseyen mütekebbir bir âlimdir. Onun 'Makâme'lerinde edebiyâtçıların duyduklarını not alıp kaydetmek üzere hep hazırlıklı bulduklarını, Ebû Zeyd'in yanında da kendi notlarını kaydettiği bir defter taşıdığı görmekteyiz. Yine bu 'Makâme'lerde o târihlerde edebiyât'a bazı yörelerde önem verilmediğini, bazı yörelerde ise tanınmış ediplerin çok büyük ilgi gördüklerini müşâhede ettiğimiz gibi genelde edebiyât'a elit tabakanın alâka gösterdiğini, edebiyât'ın ilgili yabancıları birbirine kaynaştırdığını, yerine göre edebî mahfillerde şarabın içildiğini, ustaz konumundaki şâirlerin tenezzüh yerlerinde toplanıp edebî sohbetler yaptıklarını müşâhede ediyoruz. "Dâru'l-Kütüb" diye anılan mahallelerde çok üst düzeylerde edebî tartışmalar yapıldığı gibi camilerde de edebî mübâheseler yapılmaktadır, ilim adamları ile dolup-taşan camilerin her köşesinde çeşitli faaliyetler icrâ edilmektedir.

Ebû Zeyd'in şahsında buyruk altına girmeyen bir edip tipi çizen el-Harîrî bununla herhalde Basra'da istihbârât kurumunun başında iken duyduğu bir özlemine dışı vurmaktadır⁴².

D) Sosyal Muhtevanın Ağır Bastığı 'Makâme'ler

Yukarıda da değinildiği gibi el-Harîrî bize, yaşadığı toplumdaki bazı kesitleri kare kare resmetmektedir. Bu tasvirlerde görebildiğimiz sosyal olgular şunlardır: Para hâkim güçtür, her zaman ön plandadır, kâdı ve vâililer büyük yetkilerle donatılmışlardır. Bunların örtülü ödeneği andıran bütçeleri vardır. Ehliyetli vâililer yanında ahmak, oğlancılık gibi ahlaksızlıkla âlûde, merkezî idâreye yaranmak için halka ma'nevî baskı uygulayan kâdılar da görülmektedir. Sulh-hukuk davalarına kâdılar, ceza ve idârî da'valara da vâililer bakmaktadır. Da'valar halkın önünde görülmekte, da'vacı da'vasını mahkemede diz çökerek arz etmektedir. İdâreciler neslin bozulduğu kanaatinindedir⁴³.

Bu 'Makâme'lerde günümüzdeki seyâhât-turizm şirketlerini andıran ve isim yapmış kabileler tarafından organize edilen deve kervanları⁴⁴, kâfilelere para ile rehberlik yapan silahlı muhâfızlar⁴⁵, günümüz otellerini andıran mekanlarla da karşılaşırız⁴⁶. fiifâhî edebiyâtındaki tesirlerini hâlâ sürdüren fesâhat ve belâgatıyla meşhûr-tabir caiz ise tabîî öğretim merkezi diyebileceğimiz- çöl kabileleri mevcuttur⁴⁷. Kervanlar dünyaya açılan pencerelerdir⁴⁸. Basra âlim ve edipleri cezbeden bir şehirdir⁴⁹. Sıbyan hocalığı küçümsemesine rağmen geliri bol, halk üzerinde etkisi güçlü para hırslılarının rağbet ettiği bir meslektir⁵⁰. Köle ticareti ve istismarı yaygındır⁵¹. Belirli yerler sefâhat merkezleridir⁵². Dilencilerin merasimlerini icrâ ettikleri ve kendi içtimâî yapılarına göre düzenleyip müştereken kullandıkları sosyal tesisleri vardır⁵³. Devlet bürokrasisinde çekişme ve rüşvet yaygındır, münşilerle mühâsipler-bazı

⁴²Verilen örnekler için s•ras•yla: 35,23,24,6,5,6,44,27,43,19,29,26,12,24,36,13,14,2,16,50. makamelere bak•n•z.

⁴³Yine örneklendirme sırasına göre 6. 3 , 43, 26, 37, 38, 45, 8 , 9, 9,23, 10, 18, 26, 40 ve 50. makamelere bakınız.

⁴⁴Bkz, 18. Makâme.

⁴⁵Bkz, 21. Makâme.

⁴⁶Bkz, 24. Makâme.

⁴⁷Bkz, 27. Makâme.

⁴⁸Bkz, 50. Makâme.

⁴⁹Bkz, 48. Makâme.

⁵⁰Bkz, 46. Makâme.

⁵¹Bkz, 34. Makâme.

⁵²Bkz, 12. Makâme.

⁵³Bkz, 30. Makâme.

istisnâlar dışında- rüşvetsiz iş yapmamaktadır⁵⁴. Yörede tarım rekoltesini hesaplayan örgütler kurulmuştur⁵⁵. Cemiyette yardım duygusu oldukça gelişmiş olup yardımlarda zenginlik sınırı ölçü alınmakta⁵⁶, kabîleler büyüklüğüne inandıkları kişiye hatırı sayılır mâlî destek sağlamakta, böylelerine cariye hediye etmektedir⁵⁷. Köylüsüyle-kentlisiyle tüm yöre halkına ziyâfet çekip ardından gümüş yemek kaplarını bazı hatırı sayılır saygı konuklarına armağan edecek zenginlerin⁵⁸ yanı sıra, yolunu kaybetmiş yolculara hanesini açan büyük konak sâhiplerine de rastlanılmaktadır⁵⁹. Diğer taraftan da sokaklar bakımsız sefil çocuklarla doludur⁶⁰.

Nikâh istismâr edilmekte⁶¹ olup gurbet evliliği yaygındır. Çeyiz gelenekleri çok ağırdır⁶², kızlarla dul kadınların mehirleri arasında korkunç uçurum vardır⁶³. Bu 'Makâme'lerde mahkemelik olan çiftlerin birbirlerini nasıl acımasızca haşladıklarını⁶⁴, kinâye yoluyla çok müstehcen tasvirler yaptıklarını görebiliriz⁶⁵. Yine bu 'Makâme'lerde çocukları olmasın diye çiftlerin ters ilişkiye girdiklerini⁶⁶, elle tatminin yaygınlığını⁶⁷ okuduğumuz gibi; toplumun muskacılar bel bağladığını⁶⁸, insanın sabahleyin karşısına çıkan ilk kişiye göre o gün işlerinin rast-gidip gitmeyeceğine dair bugün de gözlemlediğimiz psikolojik saplantıların öteden beri süregeldiğine⁶⁹ şahit oluyoruz.

el-Harîrî, eserinde kahramanı Ebû Zeyd'in ağzından valilerin ediplere himmet göstermelerine rağmen onlara fazla güvenilmemesini⁷⁰, devlet kapısında

⁵⁴Bkz, 22 ve 34. Makâmeler.

⁵⁵Bkz, 22. Makâme.

⁵⁶Bkz, 5. Makâme.

⁵⁷Bkz, 18 ve 32. Makâmeler.

⁵⁸Bkz, 18. Makâme.

⁵⁹Bkz, 44. Makâme.

⁶⁰Bkz, 13. Makâme.

⁶¹Bkz, 40 ve 43. Makâmeler.

⁶²Bkz, 35. Makâme.

⁶³Bkz, 43. Makâme.

⁶⁴Bkz, 20. Makâme.

⁶⁵Bkz, 40. Makâme.

⁶⁶Bkz, 43 ve 45. Makâmeier.

⁶⁷Bkz, 45. Makâme.

⁶⁸Bkz, 39. Makâme.

⁶⁹Bkz, 43. Makâme.

⁷⁰Bkz, 6. Makâme.

çalışanların pek güvencede olmadıklarını⁷¹ bununla birlikte idârecilerle irtibâtın çok işe yaradığını⁷² dile getirirken bir çok meziyetlere sahip ehliyetli kişilerin kendi memleketlerinde gereken ilgiyi görmediklerine de işârette bulunur⁷³. Bir örnek olmak üzere 9. Makâme ile yukarıda bir kaç kez adı geçen Harâmiye Makâme'sinin muhteva özetlerini sunuyoruz:

IX

el-MAKÂMETU'L-İSKENDERİYE (Karısıyla mahkemelik olan Ebû Zeyd: "Devir alçakların devri" diye yakınıyor)

Râvimiz el-Hâris, gençlik coşkusu ve kazanma arzusunun verdiği heyecanla Fergâne ile Gâne arasında seyahata karar verir. Bilgelerden birinin: "Yabancı bir şehre giren edebiyatçı hasımlarının yanında kendini güçlü hissedebilmesi için yapacağı ilk iş oranın hâkiminin gönlünü çelmesidir" tavsiyesine sıkı sıkıya bağlandığından, gittiği yerin kâdisıyla suyun şarapla, ruhun cesetle imtizacı gibi kaynaşır. Havanın pek soğuk olup sadaka mallarının ihtiyaç sâhiplerine dağıtılacağı bir gün, İskenderiyye hâkiminin yanında iken çocuklu bir kadın, içeriye cin gibi bir ihtiyarı sokar.

Kadın: "Soylu bir âileden geldiğini, iffetiyle tanındığını, karşısına pek çok soylu ve zengin kişilerin çıkmasına karşın babasının kendisini sanatkârdan başkasıyla evlendirmeyeceğine dâir and içtiğini; derken bu düzenbâz herifin eskiden beri inciler dizdiğini, dizdiği incileri büyük paralarla sattığını söyleyerek kendisini babasından istediğini" söyleyerek sözlerini özetle şöyle sürdürür: "Babam adamın içyüzünü araştırmadan beni onunla evlendirdi, evlenirken bir çok çeyiz getirdim, ama adam çalışmadığı için evin tüm eşyasını yok bahasına sattı. Kendisine: "Elimizde avucumuzda bir şey kalmadı, durumumuzu gizleyemeyeceğimizi, artık sanatım icra etmesi gerektiğini söyledim". Ancak o: "Ortalığın bozulduğundan, sanatının para etmediğinden" bahisle sözlerime kulak asmadı. kadın davasını bu şekilde ortaya koyduktan soma çocuğunu göstererek durumlarına çâre bulmasını ister.

Kâdi, da'vâlıdan delilli savunma yapmasını, aksi taktirde kendisini hapse atacağım söyler.

İhtiyar bir süre engerek yılanı gibi başını önüne eğer, derken yaman bir savaşa girerek uzun bir şiirle savunmasını yapar. Şiirinde: "Faziletiyle

⁷¹Bkz, 49. Makâme.

⁷²Bkz, 9. Makâme.

⁷³Bkz. 9. Makâme.

tanındığına, Seruc'lu olduğuna, Gassân soyundan geldiğine, işinin gücünün okutmak olduğuna, sermayesini büyümlü sözlerin teşkil ettiğine, beyân denizlerine açılıp enginliklerine daldığına, inciler topladığına, başkaları odun toplarken, kendisinin olgun meyveler devşirdiğine, gümüş sözcüklerin kendi elinde altına dönüştüğüne, önceleri geçimini bu yolla sağladığına, dahası rastgele insanların ihsanlarını kabul etmediğine, ama artık edebiyât'a ilgi gösterilmediğine, edebiyât müntesiplerinin şereflerinin korunmadığına, yoksulluğun canına tak dediğine, soylu insanların yapamayacakları işleri yapmağa koyulduğuna, hanımının çeyizini-rızasını alarak- bu yüzden sattığına, evlendiğinde kendisini sanatkar gösterirken söz sanatkârlığını kasdettiğine temas eder" ve şiirinin sonunu şu ifâdelerle bağlar: "Onun açıklamalarına kulak verdiğin gibi benim beyanlarıma da kulak ver, birimizi kayırma, gerekenle hükmet".

Kâdı beyitlerin tesiriyle kendinden geçer: "Tüm hâkim ve idârecilerin neslin bozulduğu kanaatini taşıdıklarım, devrin alçaklara ilgi gösterme devri olduğunu, ihtiyarın gerçeği yansıttığını, onu haklı bulduğunu. . " söyler. kadına da sabır göstermesini, kocasını mazur görmesini tembih eder ve sadaka mallarından kendilerine mal ayırıp bir miktar para verir ve: "Bunlarla bir süre idâre edin, Allah başka kapılar da açar" der. Da'vâci da da'vâlı da kalkarlar. İhtiyar, esirlikten kurtulmuş bir köle gibi sevinmektedir.

Râvimiz, ihtiyarın Ebû Zeyd olduğunu anlar, nerede ise kendisini açığa vurmak üzere iken kâdımın yaptığı ihsanları geri alabileceğini der-hatır ederek bundan cayar, kitap dürer gibi bu bahsi kapatır. Ancak Ebû Zeyd'in iyice uzaklaşmış olabileceğini tahmin ettiği bir sırada kâdıya adamın peşinden birisini göndermesini, secili sözlerinden haberler getirmesini emretmesini rica eder. Kâdı da birisini gönderir. Adam çok sürmeden kakhahalarla geri döner, ihtiyarın huzurundan ayrıldıktan sonra neşe ile el çırttığını ve: "Pis bir yüzüzlükten az daha başım belaya giriyordu/ İskenderiye hâkimi olmasaydı zindanı boyluyordum" anlamında bir beyit okuduğunu aktarır.

Kâdı bu sözleri duyunca bir kakhaha patlatır, başından deniyyesi (kavuşu) düşer. Sonra birden kendine gelir, istiğfar eder ve: "Allah'ım! Sana yakınlık peydahlamış kulların hürmetine bana, edebiyatçıları hapse atınamı nasip etme!" diye yakarır. Ardından adamına ihtiyarı kendisine getirmesini söyler. İhtiyar aranır da bulunamaz. Kâdı: "İhtiyar bulunsaydı kendisine daha çok yardım ederdim" diye söylenir.

XLVIII

el-MAKÂMETU'L-HARÂMÎYE
 (el-Harîrî, kahramanı Ebû Zeyd'e kendi
 mahalle mescidinde vurgun yaptırıyor)

Bu Makâmede ravimiz el-Hâris, Ebû Zeyd'in kendisine anlattığı hikâyesini aktarmaktadır: Buna göre Ebû Zeyd, çoluk-çocuğundan ayrılp gurbete çıktığı andan itibâren âlimleri ile medrese ve meşhedlerinin şöhretlerini duyduğu Basra'ya gitme sevdâsıyla yanıp tutuşur, Allah'a niyâzda bulunur, sonunda arzusuna kavuşur, Basra'ya ulaşır. Günlerini burada geçirmeğe ve her tarafını dolaşmağa başlar. Bir gün sabahleyin erkenden sokağa çıkar, geze geze Haram oğullarının ikâmet ettikleri İhtirâm mahallesine varır. Bu mahalle görülmeğe değer mescitleri, akar sularla beslenen muhteşem havuzları, sağlam binaları, hoş konakları ve daha birçok meziyetleriyle ün salmıştır.

Ebû Zeyd akşama değin dolaşır. O arada gözü, ilginç özellikleriyle tanınan bir mescide ilişir, hemen oraya yönelir; içeride bir grup, nahivden bedel bahsini tartışmaktadır; ilim öğrenmek için değil de vurgun vurmak için yanlarına yaklaşır. Ama tam o sırada ezanlar okunmağa başlar, derken namaz kılınır. Cemaat dağılacağı demlerde orta yaşlarda gösterişli, fasîh konuşan biri kalkarak: "Ey akrabalarımдан üstün tuttuğum komşularım" hitâbıyla seslenip imâlî bir takım laflar eder, kalp temizliğinden dem vurur, yol gösterecek samimi birini aradığına işârda bulunur. Cemaat kendisine, kapalı sözlerinden bir şey anlamadıklarını, sıkıntısının ne olduğunu açık-seçik beyân etmesini ister. Bunun üzerine adam: "Önceleri ayyâş iken daha soma tevbe ettiğini, ne var ki tevbesinde durmayıp yine kendini içkiye verdiğini, ölümü unuttuğunu, ahdinde durmadığımı, bunun için çok korktuğunu, şimdi yine pişmanlık duyduğunu, günahlarını bağışlatacak bir yol bilip bilmediklerini" sorar.

Kahramanımız, adamın bu samimi itiraflarını duyunca avlayacağı avım bulduğunu düşünür, yayından fırlayan ok gibi hemen saftan sıyrılıp çıkar ve otuz iki beyitten oluşan uzun bir şiir okur. "Ey şeref ve asâletiyle üstün olup güzelliğiyle insanları cezbeden zât!" mısralarıyla başladığı bu şiirinde, derdinin dermanının kendisinde olduğunu söyleyerek sözlerini iyi dinlemesini ister. Ardından, "Serûc'un saygını, sofrası herkese açık asillerdin olduğunu, ama murâd-i İlâhî gereği şehrinin Rumların saldırısına maruz kaldığını, Rumların her şeylerini aldıklarını, kızının ellerine esir düştüğünü, onu esâretten kurtarmak için kendisine el uzatmasını ister, bu niyetle yapılacak bir hayrın en büyük günahları bile bağışlatacağını belirtir ve bir mürşit gibi sözler söylediğini" ekler.

Bu sözleri duyan adamın cömertlik damarları kabarıp, Ebû Zeyd'e pek çok ihsanda bulunduğu gibi daha da vereceğini va'deder. Ebû Zeyd bunları anlatınca el-Hâris: "Ne düzenbaz herifsin!" der; o da bir kahkaha patlatıp altı beyitlik bir şiir okur. Bu şiirinde râvimize: "Hayatımı sahtekârlıkla sürdürmesini, geçim değirmenini hile kılıcıyla döndürmesini, üzücü olaylar karşısında gönlünü ferah tutmasını" tavsiye eder.